

A sziklákon vörösen tört meg a napfény. A völgyben lustán hömpölygött a folyó. A vékony hegyi út fekete szalagján apró pontok mozogtak: vízfordó ösvérek. Távol rózsaszín párában álltak a havasok.

Harmadik napja csönd volt. A fiúk a napon heverésztek, képeslapokat írtak. Korondy Lajos egy sziklaröngön ült, kártyázott egy főhadnaggal. Valami nézeteltérés támadt köztük.

— Ha haragszol, akkor nem játszom tovább, — mondta Lajos.

A levegő friss volt, mint a patakviz. Az egész délután olyan volt, mint egy pohár tiszta patakviz.

— Lajos! — kiáltott a főhadnagy. — Már nem vagyok mérges. Gyere, folytassuk.

Lajos megállt.

— Jó.

Ebben a pillanatban mind a két kezével előrekapott. Lassan rogyott a földre, mint egy zsák. Homlokából folyt a vér, kis kerek lukból a homloka közepén, sugarasan. A főhadnagy megragadta a vállát, rázta, ordított.

— Lajos! Lajcsikám!

Csupa vér lett. A halott feje félrebillent. Kis szél támadt, hullottak a levelek. A főhadnagy fölkapott egy kavicsot, tehetetlen dühvel elhajította arrafelé, ahonnet a golyó jöhetett. Sírt és káromkodott.

— Hagyd! — szólt rá kurtán. — Hozok egy kis vizet, le-mossuk az arcát.

Elindult a bokrok közt, kapaszkodva. Egy kiugró sziklán meglapult. A folyó a szikla alatt hömpölygött, tükre vörös volt az alkonyattól. A tulsó parton, ritkás berek mögött, katonák hasaltak a fűben, apró hegyi lovakat itattak. Közel voltak, hallotta gyors, éneklő, idegen beszédüket. Az egyik cigarettát sodort, rágyújtott, átadta a dohányos dobozt a szomszédjának.

Kihúzta övéből a pisztolyát, megcélozta őket. Sokáig nézett így kinyújtott karja és a cső fölött. Híres, jó céllövő volt.

Kihajolt egészen a folyó fölé. A kezére nézett; egy csöpp vér száradt rajta, Lajos vére. Belehajította a pisztolyt a folyóba.

A víz loccsant. A katonák föleszméltek. Az egyik a pus-kájához kapott, vaktában belélt a levegőbe. A golyó fölötté zizegett el, letépett pár levelet feje fölött a bokorról. A szik-lák megsokszorozták a lövés zaját. Odaát az a katona, aki a dohányt kínálta, dühösen intett a lövöldözőnek. Halkan, iz-

gatottan vitáztak, aztán újra elheverték a fűben. A cigaretták füstje békésen, kéken tekergett.

Visszahúzódott, elindult a bokrok között, ép ellenkező irányba, mint amerre a fedezékeik voltak. Lejtőn haladt, sűrű erdőbe ért, lába alatt zörgött az avar. Sokáig ment így, egészen beesteledett. Kigyulladtak a csillagok. A fák ritkultak, távol falu csillant. Fáradt volt, lefeküdt, hanyatt, szemközt a csillagokkal. A faluban ugattak a kutyák.

Később, sokkal később, megszólaltak a hegyen a gépfegyverek és az ágyúk.

5.

Lassan tavaszodott. A hó elolvadt, a fagy fölengedett, a homok nedves és puha lett, mélyre süppedtek benne a léptek. Lenka a tőkét nézte. Közel a nyitás ideje, napszamosokat kellene fogadni. Az unokára gondolt. Bántotta, hogy nem tud róla semmit, Máriának azonban nem akart írni. Még az uno-kaért sem hajol meg a lánya előtt.

Gáspár a padon ült, szokatlanul jókedve volt: mintha visszatérne belé az élet az első tavaszias napokkal. Gyakran barangolt dúdolvá a présház környékén, korai virágok után keresgélt a kerítés tövében és sokáig elnézte a szomszéd dombon dolgozó lányok himbálódzó, piros szoknyáját. Lenka egyre áradóbb örömmel nézte. Ősi, megindító érzés volt ez: így, ilyen szívet dobogtató izgalommal figyelte apró mozdulatait, mikor még méhében hordta.

— Holnap lemegyek a városba, — mondta Gáspár.

— Csak maradj, — tiltakozott. De örült, hogy a fia észrevette: a város is a világon van. Reménykedni kezdett: hátha egy napon ráeszmél mindarra, ami volt, a családra, a testvéreire, az apára. Mikor elbúcsúztak, megcsókolta, pedig nem szokta megcsókolni soha.

Gáspár másnap egész délelőtt ruháját és cipőjét kefélte. Gondosan megborotválkozott, leszedte elvadult szakállát, sokáig fésülte gondozatlan haját. A nap még magasan állt. A ház elé ült, elálmosodott. Bement, leheveredett a díványra, elaludt.

Később fölriadt: mintha távolról kiáltoznának. Az ablak négyszöge alig derengett már. Gyertyát gyújtott, sietve öltözött. A távoli lárma egyre erősödött. Kilökte az ajtót, kinézett a párás, sűrűsödő estébe.

Nyugatra, a szomszéd dombon vörös fény lobbant. Széles körben világított a tűz, hallani lehetett a pattogását. Körülötte rendetlen tömeg hullámozott, azután megindult a lejtőn.

Remegni kezdett izgalomban. A csapat áttörte a kerítést, hömpölygött fölfelé. Befutott a házba, most mindenre emlékezett, arra is, hogy a nagyszekrény alsó fiókjában őriztek egy régi vadászfegyvert. Kirántotta a fiókot: üres volt.

A gyújtogatók már közel jártak. Kirohant. Kitépett egy

szőlőkarót, forgatta a feje fölött, úgy szaladt elébük. „Sturm! Sturm!” — ordította. Ágyúdörgést hallott, bombazajt, gyors, szaggatott robbanásokat. „Sturm!” Röviden mondta, lihegve. Elbotlott egy tőkében. Arccal előrebukott. Tajtékot vert a szája. Ide-oda vetette magát a földön. Később békésen kinyúlt.

Lenka futott a szőlő felé. Néha megállt, figyelt. A prészházak felől is zsvajv hallatszott. Megrémült: a gazdagabbak mind a prészházakba rejtették értékeiket és a tömeg talán már a dombokon jár.

Az első tőkék között bukdácsolt. Hirtelen fényesség csapott szemébe. A dombon tűz lobbant: égett a prészház. Tisztán hallotta a gerendák ropogását. Utána egy puska dörrent.

Szíve a torkában vert, úgy érezte, szétpattan az agya. Gáspár biztosan idejében elmenekült. De merre keresse?

Megfordult, szaladni kezdett az országút felé. A karókban megakadt a szoknyája. Nem ért rá kibogozni, hagyta, hadd szakadjon.

Leért az országútra, azon futott tovább. Egy-két kocsi haladt el mellette. Egyszerre meghalloita a nevét.

— Lenka! Lenka nagyságos asszony!

Hintó gördült mellé. Az orvos hajolt ki belőle.

— Gyorsan, üljön be.

Kinyúlt érte, beemelte. Nehéz volt, minden ereje elhagyta. Görcsösen zokogott.

A kocsis a lovak közé vágott. A kocsi himbálózva haladt az úton. Még egyszer fölemelte ólomnehéz pilláit. A dombokon mindenütt tüzek égtek, vörösen, mint a stigmák.

Sóhajtott, lehúnyta a szemét, hogy ne lássa.

NEGYEDIK RÉSZ

AZ ÖSSZEOMLÁS

1.

Ákos könnyen hagyta ott a lakást, nem volt benne semmi öröme. A fiára gondolt, úgy találta, jobb, hogy elmentek, legalább biztonságban vannak. A lapok nagy betűkkel hozták a győzelmes forradalom híreit. Ákos csalódottan olvasta őket, mást várt a forradalomtól és a szabadságtól. Mit ér az egész, ha nincs tanuja, ha Mária nem láthatja, amint belerohan a győzelembe?

Szomorú volt, kedvetlenül ténfergett régi szobájában; minden ugyanúgy állt benne, mint amikor elhagyta: gyűrött iskolakönyvek a sarokban, tavalyi újság az asztalon, finom por a tintatartón. Folytatódik az abbamaradt élet? Olyan jelentéktelen, távoli és érdektelen volt ez a forradalom, hogy könnyen folytatni tudta volna: holnap nehéz nap, latin, számtan, történelem, és még nem tudja a leckét. Ennyi az egész? —

tünődött. Túrkalni kezdett a fiókjaiban, egy kép akadt a kezébe. A világosság felé tartotta, figyelmesen nézte. Hátul fák álltak, lombos májusi fák. Előttük forrás, a forrás előtt fiúk: csoportkép egy régi kirándulásról. Legszélen, fél lépéssel előrelépve, mintha nem tartoznék egészen közéjük, Benedek Géza. Alaposan megnézte, egész közelről, a kicsi arcát. Megdöbent, mennyire nem olyan, amilyennek emlékszik rá. Jelentéktelen, kedves diákarc, nincs rajta semmi különös. Ez mély szomorúsággal töltötte el.

Együtt vacsorázott anyjával, mint régen. Keveset ettek, keveset beszéltek. Vacsora után fölhúzta a redőnyt, kinézett a márciusi csillagokra. A csillagok szikráztak. Hűvös volt, érezte, amint kabátja résén, az ingén beárad a nedves, hideg, földszagú levegő. Ez a levegő, ez az időtlen csillagfény lassan végtelen békét keltett benne. Hiába változik körülötte az élet, a tavasz és a csillagos ég ugyanaz marad.

Valaki kiáltott. Egy katona állt a ház előtt, puskájával fenyegetett. Be kellett csuknia az ablakot, azért kiáltott.

Lefeküdt, csak most érezte, mennyire átfázott. Másnap nem tudott fölkelni, magas láza volt.

Édesanyja, míg betegágya mellett virrasztott, sokszor gondolt vissza arra az időre, mikor gyermekei még kicsinyek voltak. Lajos szelíd és engedelmes volt, irtózott a kalandoktól és mindig ügyelt rá, hogy mindenben a legbecsületesebben járjon el. Milyen más volt Ákos! Hogy kellett aggódni érte, milyen szívesen barátkozott gyanus, vadidegen fiúkkal, mennyire idegen lett maga is! A gyerekek örökölték a családi játékokat és Lajos örömmel fogadta a készet, nem úgy, mint Ákos, aki megvetette a régit, ismeretlen és riasztó fogásokkal s tájszavakkal tért haza kóborlásaiából. Lajos szeretett rajzolni, ügyesen dolgozott, egy-egy sikerültebb szénrajzát bekeretezték és fölakasztották a fiúk szobájának falára. Ákos gyűlölte ezeket a képeket, Lajos kiválóságának és a maga haszontalanságának bizonyítékait látta bennük. Az anya emlékezett arra az acsarkodó dacról, amellyel a második helyet váltalta Lajos mögött. Emlékezett rá, mennyiszor árulta el egy-egy hevesebb kitörésével, hogy érzi alacsonyabbrendűségét és szenvedémiát, s esztelenségekre is képes volna, hogy csak egyszer megmutassa rátermettségét. S mert Lajos kiváló volt a rendben, Ákos a rendetlenségben akart kiválni. S visszaemlékezett Ákos szerelmére is. Elgondolkozott: nem volt sok dac és kihívás ebben a szerelemben, nem a kisebbik testvér fényes diadala akart lenni a távollevő okos fölött, nem a megváltó lázadás volt-e a Korondyak józan hagyományai és a maga örök elnyomottsága ellen?

„Előre megéreztem” — tünődött, aztán sietve elhessegette magától a gondolatot. Az anya ápoljon és ne ítéljen.

Heteken át ott ült a fia ágya szélén, figyelte lázas arcát, eszméletlen kiáltásait, látomásait, ijedt sikoltásait. S mikor Ákos jobban lett, napról-napra láthatta őt, amint kora reggel

beköszön hozzá, majd elsiet, kalap helyett kendő a fején, szemében furcsa félelem.

Az öregasszony pedig eltipegett, karján szakadozott kosarával, hogy sorbaálljon a kenyérért. Félénken surrant el a házfalak mellett, a templom előtt, amely zárva volt s amely előtt a szűk téren katonák ácsorogtak. A fákon kifeslett a lomb; ezek a vézna fák a templom előtt most is ugyanúgy integettek utána halványzöld leveleikkel, mint minden májuson eddig, mikor a család meghitt beszélgetésben vonult a szürkületben a májusi ájtatosságra.

Egérkemód surrant tovább, elfelhősödő szemmel, elsietett a katonák előtt, akik mind fiatalok voltak, fiatal fiúk. Eszébejutott róluk Ákos.

Mindig más volt, mindig arra vágyott, ami nincs. Lehetetlenségekre vállalkozott, azután hirtelen akaratlanul összeropant. Ha nem volna olyan gyöngé, tétovázó és határozatlan, talán itt állana ezek között a katonák között, a forradalomban. Mert ezek voltak a forradalom, nem az apák és a jó testvérek, hanem a helyükre nem találók, Ákos, az Ákosok, akiknek már nem mond semmit a családok okos hagyománya, akik nem tudják, mit akarnak, és akik mindenben valami ismeretlen, megváltó fölszabadulást keresnek. Hontalanok és minden mindegy nekik.

Akarták, akarhatták ezek a fiúk azt, ami történt és történik? Az anya szentül hitte, hogy nem. Azok, akik a forradalom rikító plakátjait aláírták, akik ezt a zűrzavart megszervezték, a vérszomjas és számító idegenek akarják, de ezek a fiúk nem lehetnek gonoszok, ezek a mások gonoszságának az áldozatai. Nem rosszak, csak eltévedtek. Szomorú hasadás van a lelkükben, mind egy-egy Ákos. Szerette volna részvétellel megsimogatni arcukat, mintha a tulajdon fiai volnának.

És ebben a pillanatban, a jezsuiták bezárt temploma előtt egyszerre rádöbbsent arra, hogy az a beteg ott régi gyermek, akinek legválságosabb ifjúságába robbant bele a történelem, ez a meghasadt, szenvedő, elégedetlen és tanácstalan lélek több, mint a fia: a fiában és a fián át egy kor, egy nemzedék, talán egy egész nemzet, s ő maga is több egyszerű anyánál: egy nemzet anyja már, akit elhagynak tapasztalatlan gyermekei, aki idegeneket szült és akihez ezek a zavart tekintetű távozók soha, soha többé nem fognak visszatérni.

2.

Június elején ijedt kis cselédlány csöngetett be Korondyékhoz. Levelet hozott Ákos nevére. Az anya eltette ezt a levelet és csak hetekkel később adta át fiának, mikor már elhagyta a betegágyat. Ákos föltépte a borítékot; sűrűn teleírt papírlapok hullottak ki belőle. Megnézte az utolsó oldalon az aláírást: „Üdvözöl, Halmos.” Leült az íróasztalához és olvasni kezdte.

„Kedves Barátom, amikor ezeket a sorokat olvasod, Isten segítségével már messze leszek Pesttől. A cselédlányunkkal küldöm el; ez a derék kis parasztlány sokat tett értünk. Nem tudom, rekviráltak-e nálatok is lakást, nálunk akartak, de Marcsa a védelmünkre kelt, odahozta fivérért, aki pár hete jött meg a frontról, most ők ketten laknak az ebédelőben és az úriszobában. Roppant öntudatos és boldog, hogy segíthetett rajtunk. Bizalmasan néz anyámra és ugyanúgy dolgozik, mint eddig.

Ha elolvastad levelemet, semmisítsd meg. Mindenre vigyázni kell, minden meggondolatlanúságért az életével fizethet az ember. Igyekszem pontosan beszámolni arról, amit tudok. Egy egész napom van és egy fél éjszakám, hajnalban indulok Marcsa testvérével, kikísér Soroksárig, onnét majd csak elkerülök valahová. Előre mondom: ha teheted, menekülj, semmivel sem vagy nagyobb biztonságban, mint én. Majd mindent megértesz.

Emlékszel rá, mikor ősszel együtt voltunk? Én nagyon jól emlékszem a moeskos kocsmára, mindig az volt az érzésem, mikor átléptem a küszöbét, hogy egy másik világba lépek, olyan világba, ahová soha nem szabad lépnem. De ostobák voltunk és vakon hittünk a lehetetlenben. Horváth behálózott minket. Ha csak egy kicsit gondolkodunk, észre kellett volna vennünk, hogy semmi értelme nincs az egésznek. Szabó észrevette, de meg is járta. Ezek csak hódolatot tőrnek, kritikát nem, és aki megmondja nekik a véleményét, annak vége. Nem tudnak megbocsátani.

Szabó eljött hozzám az után a bizonyos népgyűlés után, mikor Kispesten megpofozta Horváthot. Nem helyeseltem az erőszakot, de Horváth megérdemelte, akkor már én is biztos voltam benne, hogy szédítés az egész; ennek az embernek nincs semmi köze a párthoz, csak uralkodni akart rajtunk, úriúron, bosszút állni azért, hogy ő nem úriú és azért, hogy jók voltunk hozzá. Ha belerúgunk, talán elfelejti, de azt nem tudta elfelejteni, hogy befogadtuk és mégsem lehetett olyan, mint mi. Tapintatunk soha nem gyógyuló sebeket hagyott benne.

Meggyőződtem róla, hogy a párttal nem volt kapcsolata. Ezzel a mesével akart tekintélyt szerezni. Nem azért nem tartott előadást, mert már türelmetlen volt a közönség, hanem azért, mert senki sem kérte rá. Ha akkor Szabó uralkodik magán és úgy tesztek, mintha hinnétek neki, minden másképpen történik. De a két pofon, az egyik, amit kapott, és a másik, hogy alégvárai egyszerre összedülnek, elindította a végzetet.

Igyekszem rövidre fogni a történetet. Március 21-én tört ki a forradalom, ha jól tudom. Nem emlékszem pontosan rá, ép Kantot olvastam, nem érdekelt, mi történik az utcán. Az utca változik, Kant nem... Szóval, jött a fölfordulás, mert forradalomnak nem lehet nevezni. Horváth sehol sem volt. Azt hiszem, te sem olvastad a nevét, nem vezetett tömegeket, nem

kérték föl semmire. De szerepéről nem mondott le. Tudod, az ilyen gyanus és vérszomjas forradalmak, — ne érts félre, vannak nemes forradalmak is, — sok hitvány embert foglalkoztatnak és módot adnak az aljasoknak, hogy tökéletesen aljasok legyenek. Horváthnak eljött az ideje. Ha nem lehetett vezér, áruló és besúgó még mindig lehetett. Az ilyeneknek nagy keletjük van most; ha valaki haragszik valakire, följelent és keresztet vethetünk rá.

Azt hiszem, Horváth legfontosabb dolga ezekben a hetekben az volt, hogy Szabó után kémkedjen. Az iskolában úgy mondtuk volna: spicli lett. A ti házatok előtt is állt meg biztosan éjszaka teherautó, tőletek is vittek el tűszokat. A mi barátunk ezeket a tűszokat jelölte ki. Nekik mindegy volt, kit visznek.

Egy éjszaka Szabóékat fölzörgették a terrorfiúk. Tudod, ezek a bőrkabátos vadállatok. Az édesanyja nyitott ajtót. Szabót keresték. Az asszony először el akarta rejteni, de a terroristák félrelökték, betörték a hálóba. Egy sánta, kicsit púpos alak vezette őket, mikor lépett, nyikorgott a lába. Szabó anyjától tudom, az eset után néhány nappal fölkeresett minket.

Szabó föllépett, a terroristák közrefogták, vezették, de ő az ajtóban megállt, egy percre vissza akart menni. Minden állatnak vannak elnéző pillanatai. Visszaengedték. Szabó azonban nem ment be a lakásba. Mikor nem fogták a karját, végrehajthatta szándékát szegény. Odalépett Horváthhoz, aki a fal mellett állt, természetesen a háttérben. Megfogta a kabátját, megrázta, jobbról és balról hatalmasan pofonvágtá és a szemébe köpött. Aztán odanyujtotta karját a katonáknak. Anyja mesélte, hogy puskatussal verték, rugdalták lefelé a lépcsőn és Horváth röhögött, kezét az arcán tartva, ahol a pofon érte.

Szabó a gyűjtőfogházba került. Anyja kétszer látogatta meg, harmadszor nem engedték már be. Marcsánk testvérét küldtem el érdeklődni, ő nem gyanus. Megtudta, hogy Szabót kivégezték, május 29-én. Igen keményen viselkedett, az utolsó percig. A gyűjtőfogházban együtt volt egy pappal, az meggyón-tatta. Érdekes, úgy tudtam, nem volt vallásos, sokat beszél-tünk vele ezekről a dolgokról, nem szerette a papokat, a val-lást kinevette, dajkamesének tartotta. De ki tudja, ha mi let-tünk volna a helyében, nem ugyanazt tesszük-e? Vannak dolgok, amiken régebben nevettem én is, most azonban kételkedem benne, igazam volt-e. Úgy érzem, ezek a hetek évekkkel öregítettek. Szabó volt közöttünk az egyetlen férfi. Igazi hős volt.

Ákos, kalandunk nem sikerült. Igaz, mást akartunk. De megtanulhattuk: előbb tudni kell, mit akarunk, addig egyetlen lépést nem szabad tenni. Különben vaktában tapogató az ember és belepottyan az első gödörbe. A lázadás ostobaság, nekünk másutt a helyünk, ebben az aljasságban védeni kell a rendet, ha másutt nem, magunkban. Anyám könyörög, fussak

innen minél előbb, amíg nem késő. Lehet, hogy rajtam a sor, Horváth nem téveszti el a célját, az aljasság mindig következetes. Csak az a kérdés, melyikünk következik előbb. Nem viszek mást magammal, mint Kant munkáját, a Kritik der reinen Vernunftot. A tiszta ész még megmentheti a világot. Először nem akartam menekülni, gyávaságnak tartottam. De ma már látom, mennem kell. Őrületség volna maradnom, ezek után. Minden szétlőtt koponyával egy világ dől össze. Én pedig sajnálom az elmémben fölépített világot. Ha élve kikerülünk ebből a rettenetes dologból, az ész szerint kell újjáalkotnunk az országot. A kalandból elég volt. Rombolni könnyű, de méltatlan, az elméhez csak az építés illik. Rombolni a részeg állatok is tudnak. Én pedig ember akarok lenni.

Isten veled, Ákos. Újra mondom, menekülj innen, mert Horváth keze messzire ér és nem tud felejtetni. Te nem ütöd ted pofon, de tanúja voltál, mikor pofonütötték, és ez egyre megy. Talán találkozunk még. Ha nem... Rossz rágondolni, mi lesz velünk. Ne felejtsd el: új életet kell kezdeni!"

Ákos kezéből kihullott a levél. Összeszedte a lapokat, betette a kályhába, meggyújtotta, nézte, míg elhanvadnak. Horváthra gondolt, ökölbeszorult a keze. Rémület fogta el. Hátha már az éjjel érte jönnek? Egy pillanatra látta magát, szemközt a fegyverekkel, a sortűz előtt. Nem mindegy? — tünődött, Mindennek vége. Nem érdemes tovább. De mikor arra gondolt, hogy holnap ilyenkor már nem él, meggyorsult a szívverése és elhatározta, hogy elmenekül.

Anyja bágyadtan tiltakozott. Ákos végül meggyőzte. Elbúcsúztak.

A Józsefváros szokatlanul néptelen volt. A koradélutáni nap magasan a házak fölött állt, fényében csillogott az olajos úttest. A Duna felől meleg vízszag szállt.

Egyszerre ágyúdörgés remegtette meg a levegőt. Távoli zsvivaj hallatszott, utána újra ágyúdörgés, majd gépfegyverropogás. Fegyveres osztagok dübörögtek el autón az utcán, a laktanya felől gyalogosok jöttek futólépésben, a báméskodókat a kapuk alá szorították. A korszó felől zavart tömeg rohant, az emberek egymást tiporták.

A Dunán egyre dörrentek az ágyúk, a házak között is fegyverek ropogtak, katonák kergették a tömeget. A szállodák felől füst lobbant. Ő is futni kezdett a raktárak és a malmok mentén. Valaki kiáltott, aztán éles pukkanás és elzizegett valami a füle mellett. Beugrott az első mellékutcába és lassított.

Leszegett fejfel haladt. Később zöldzsalus parasztházak következtek, köztük elszorva szürke, emeletes városi épületek. Elmaradtak a villamossinek, akadálytalanul sétált át a falun, mely csöndes volt és békés. Lement egy hirtelen lejtőn: rétek nyíltak elé, végtelen, üdezöld rétek, fákkal. Alkonyodott.

Kínzó éhséget érzett. Hová menjen most? Mária jutott eszébe és Hildáék, akiket nem ismert. Hozzájuk fog menni, az irányt tudja, Szolnok felé, a Tisza felé.

Az asztal közepén egyetlen szál gyertya égett, viasszal egy tányérra ragasztva. Az ágas, címeres ezüsttartókat még a forradalom első napjaiban elásták a kertben. A fény nem ért el a barnára festett, alul faburkolatú falakig, melyeken fakó aranykeretben az ősök repedezett olajképei függtek.

Az ablakok néha gyöngén megrezzentek egy-egy távoli dőrejre

Az asztalnál négyen ültek, négy nő: Lenka, Mária, Hilda és Szabóky Gábor rég elhalt édesanyjának nővére, Lusi néni. Gábornak még a forradalom elején el kellett menekülnie. Az ebédlőteremben fűledt meleg volt, az asszonyok homlokán apró verejtékcseppek csillogtak.

Az inas kihordta a vacsora maradékait és egy gyümölcsessel teli tálat tett föl. A gyümölcshöz azonban nem nyúlt senki. Hallgattak. Ellenséges, terhes feszültség volt a evegőben, robbanásra kész idegesség. Mária fölállt, a gyerekhez ment, aki a sarokban aludt a bölcsőben. Betakargatta, visszaült a helyére.

— Minek takarod be, — mondta Lenka. — Megfullad ebben a hőségben.

Mária felelni akart, de megérezte Hilda könyörgő tekintetét. Hallgatott.

Lusi néni sóhajtott. A gyertyaláng föllobbant és élesen megvilágította a képeket. Mintha a falon át idegenek léptek volna a szobába, mindnyájan odanézték, a sárga, barna és hófehér arcokra. A láncoló fény végigsuhant a falon és egy pillanatra tisztán kivehették az ajtó fölött az írást. A Szabóky-család jelmondata volt: „Impavidum ferient ruinae.”

A fény elhalványult, de ők még mindig a falat nézték, az egyik képet, egy asszony tejfehér arcát. Szentivány Hedvig volt ez az asszony, Szabóky Dénes felesége, Gábor anyja.

Újra hallatszott a távoli égmorajlás, mélyről, a vastag házfalak alól, a pincéből. Az ablakok megzörrentek, mintha valaki megdobta volna őket. Tudták, hogy a redőnyök le vannak bocsájtvá, mégis az volt az érzésük, hogy valaki megdobta az ablakot és most a kert orgonabokrai közül figyelni őket. Nem mozdultak, mintha halottnak akarnák tetetni magukat. Mereven ültek, olyanok voltak a gyertya fénykörében, mint a fölöltöztetett viasszobrok.

Hilda Lusi nénire tekintett. Majdnem fölsikoltott: talán a fehérarcú asszony szállt le a képről s ült ide közjük, megöregedve kissé, barnából őszre kopott hajjal? De a kép ott volt a falon, mozdulatlanul. Hilda hirtelen fájdalmas vágyat érzett, hogy odaboruljon elé, összekulcsolja remegő kezeit és a halott segítségét kérje az élők ellen.

A halottra gondolt Lusi néni is. Eszébejutott az a nap, mikor utoljára látta. Vékonyan, elkínzottan feküdt a hatalmas ágyban, elveszett benne, mint egy óriási koporsóban. Mo-

solygott, alig észrevehetően, mint a képen. Sokáig mosolygott, a szeme már megüvegesedett és még mindig mosolygott. A szomszédban sírt az újszülött. Az anya keblén kibomlott az ing, melle bimbói kékek voltak a fájdalomtól és a haláltól. A bal mell kék udvarában fehér, holdszerű folt világított: egy kicsurrant, tétova tejsöpp.

A képre nézett, azután Hildára; tekintetük találkozott és rajtakapottan lehajtották a fejüket.

*

A kert csupa hó volt, mikor Gábor először végigvezette Hildát a házon, amelyet óriási kandallók fűtöttek. Hilda borzongva haladt teremről teremre, úgy érezte, egy ódon, titokzatos sírboltban jár, egy sírbolt nyomasztó rejtelmei, megfejthetetlen jelmondatai és rontó emlékei között.

A pipázó sarkában három veretes láda állott.

— Ezeket, — mondta megindultan Gábor, — északi városokban készítették, a tizenhetedik században. Onnét, északról hozta egy ősöm.

— És mi van benne? — kérdezte Hilda.

Gábor kulcsot vett elő egy faliszekrényből, fölnyitotta az első ládát. Papírtekercsekkel volt tele, olyanokkal, mint ott-hon az apa diplomája volt.

— Mi ez?

Ura kiemelte az egyik tekercset, szétsodorta és lefújta róla a port. A pergamenen gondosan festett, dúságú fa állt, kopár fa, levelek helyett tele apró, az ágak végére akasztott cédulákkal. Fölül szalagszerű keretben a fölirat: „A Szabóky-család, 1312—1876.”

— És a többi?

— A többi is ez. De ez a végső. A legtökéletesebb. Akkor csinálta az apám, mikor az önkényuralom volt. A mult század közepén, hiszen tudod...

Hilda bólintott. Történelemlékönyve mondatai jutottak eszébe a nemzet szomorú napjairól, a vértanúkról és az üldözöttekről, a haza bölcséről és a várakozásról, amely megmentette a hazát, újra jóvátette, mint mindig e várakozó nép történetében, amit elrontott a tett, az átok és a sorsharag. Megdöbbsent, hogy mindez ennyire valóság; mintha egy halott kelne föl dohos sírjából, ódivatú köpenyébe burkolódzva.

— Igen, ez a legtökéletesebb. Mikor ezt készítette, már ki tudta tölteni a hézagot a tizenhatodik század végén. És ekkor már megszülettem én is.

A végtelenné ágasodó fa hegyén a legmagasabbra nyúló ágra mutatott s rajta az írásra: (Gábor, 1876—).

Hilda követte tekintetével az ujját, amely a fa törzsétől, az elmúlt századok mélyéről indult el és büszke lassúsággal siklott a vékonyuló ágakon a tetőig. Ahogy végigpillantott a fa ágbogain, a vérkeveredések csomóin, a házasságok oldal-

hajtásain, végig háromnegyed évezred bonyolult ábráján, a végső sarjak elcsenevészedő ágain, egyszerre leküzdhetetlen fáradtság vett erőt rajta.

Gábor átkarolta és tovább vezette. Az ebédlőben megálltak a festett szalagkeret fölirata alatt.

— Ez a mi jelmondatunk. A Szabókyak jelszava. Ismered biztosan a latin verset. *Si fractus illabitur orbis, — Impavidum ferient ruinae.*

Hősiesen és keményen mondta ki, mint élete, multja, hagyományai hatalmas és megrázó igazolását. Hangja betöltötte a termet és Hilda megborzongott rá. Mintha ebben a pillanatban csapódnék be mögötte egy kapu; többé nem szabadulhat, fogoly ebben a kietlen házban, a családfák, ősi képek, rögeszmés elődök, veretes ládák, időtlen tempók és poros szokások sírboltjában.

— Ha összeomlik is a világ, rettenthetetlent fognak agyon-sujtani a romok.

Pátosszal szavalt és Hilda megdöbbsent; úgy mondta ki: „rettenthetetlen,” ahogy az eljegyzésükön kiáltotta: soha. Egy percre föllobbant benne a vágy: menekülni innét. De hová meneküljön? S ekkor, a lankadt megadás egy csodálatosan tiszta pillanatában megsejtette a családfák, jelmondatok, halottak és élők kapcsolatát. S úgy érezte, megérti Gábort is, ezt a gögös, magányos rokkantat, ezt a bús levelet a családfa sarkában, ezt az egyetlen élőt a szobákat betöltő és falakon virrasztó halott ősök között. Áll és vár, a „soha és rettenthetetlen” pátoszában, utolsó ór a falakon. Várja, míg összedől a világ és omlani kezdenek a romok.

Gábor átadta neki a házat: az ősöket, a családfákat és a jeligét. Hilda lehajtotta a fejét. Megadással fogadta el sorsát: az évszázados, finom fáradtságot, a nemes, aromás hervadást.

*

Lenka nem tudta pontosan, mi történt azon a tavaszvégi estén, mikor a szülővárosból elmenekült. Egy ismeretlen falu mocskos fogadóájában tért magához. Csuklóját az orvos fogta, biztatva mosolygott.

A menekülők harmadnap visszatértek a városba. Összeesomagolt, kocsit fogadott, fölrakatta a ládákat és búcsút mondott az Árpád-utcai háznak. Az ajtókat gondosan bezárta, utoljára még megvizsgálta a lakatokat. Hetek, legkésőbb hónapok múlva úgyis visszatér. Az élet folytatódik, a prэшázát fölépítik, a rombolás nyomait eltüntetik. Megindultság nélkül ment el, keményen összeszorította a száját, összevont szemöldökkel tekintett a hajnali napba.

Kétnapos utazás után délután érkezett meg Hildáékhoz. Hintó várta az állomáson. Kint fogadták a tornácon. Biccengett, egyenesen Máriához ment, aki karján tartotta a gyerme-

ket. Lenka a pólya fölé hajlott és sokáig nézte a csecsemőt. Karjára vette és gyöngéden megesókolta a homlokát. Csak azután fogott kezét a többiekkel.

— Az urad? — kérdezte Máriát.

— Pesten van.

— Melletted volna a helye. A fia mellett.

Bementek a házba. Később megérkeztek a ládák. Lenka behordatta őket a szobájába. Asztalán remek vázában nagy csokor virág állt.

— Minek ez? — kérdezte Hildát. — Tudod, hogy nem szeretem a szagát. Vidd el.

Többet az ebédlőasztalra sem tettek virágot. A házban egy keserű és ingerült száműzött élt, akit sértett a gazdagság és bosszantott minden fényűzés. Úgy érezték, rosszindulatúan figyeltek őket, s ha néha gondtalanul összenevetnek, ajkukon megdermedt a mosoly, mert hátha Lenka meglátja.

A gyertya lángja néha meglebbent, a falon végigtáncolt a fény és az ősök egy pillanatra előléptek a homályból. A négy asszony hallgatott, emlékeiken tűnődtek és várták, hogy valamelyikük megszólaljon. Egy szó elég: az ingerültség kirobban, már nyelvükön volt az első mondat, az első sértés.

Puskalövések hallatszottak, egész közelről. Mindnyájan fölfigyeltek.

— Jönnek, — suttogta Hilda. Mária föllállt, a bölcsőhöz ment.

— Jönnek, — ismételte tompán.

— Mit beszéltek itt összevissza? — csattant föl Lenka. De mielőtt folytathatta volna, léptek dobbantak és dörömbölni kezdtek az ajtón. A gyerek fölsírt a zajra.

Mária ösztönösen előrelépett, egy pillanatra tétovázott, majd megindult az ajtó felé. Lenka föllállt, lesimitotta a ruháját, megigazította a haját.

— Maradj — mondta. Átment a csarnokba. A gyertya fény megnövesztette az alakját. A bentiek megdermedve figyelték, amint félretolja a zár reteszét, kitarja a csarnokajtót és élesen kiált.

— Ki az? Mit akar itt?

Mária fölsikoltott, kirohant, kezénél fogva húzta be a táromlygó férfit.

— Ákos!

Teljes erejéből tartania kellett, hogy össze ne roskadjon.

— Az emeletre, — kiáltott Hilda és szaladt a kulcsért, — a te szobád mellé...

Kétoldalt támogatva vezették föl. A gyertyát is magukkal vitték. Az ebédlő sötétjében magára maradt a két asszony, Lenka és Lusi néni. Nem beszéltek. Érezték, más világból valók és semmi közük nincs egymáshoz. A véletlen idesorolta őket. De a véletlen nem tart örökké. Holnap, holnapután folytatódik az élet ott, ahol abbamaradt. Elfelejtik egymást és talán csak egy emlékük marad: ez a pár perc itt a sötétben,

mikor érzik, hogy idegenek és ösztönösen gyűlölnek egymást. A nyitott ajtón beáradt a nyári éjszaka hűvös levegője. Néha látszott az ágyúk lobbanó tüze lent a Tiszánál.

4.

Ákos kint ült a napon. Körülötte játszottak a majorbéli gyerekek. A kék nyári égen békés báránycsapatok vonultak. Az alatt a pár hét alatt, amióta Hildáéknál volt, beérett a termés és beteljesedett a nyár. A zavaros pesti napok után mintha kihullott volna az időből. Lassan valószínűtlennek tűnt mindaz, ami ideérkezése előtt történt; az egyetlen valóság ez a zsongó nyári béke.

A major kapuja felől egy gyerek szaladt, messziről kiabált.

A kapun zárt oszlopban katonák fordultak be, rohamisakban. Elöl lóháton tisztek.

— Anya! Mária! Gyertek csak! — szólt be a házba.

De már jöttek mindnyájan; ott álltak a tornácon tanácsalananul.

A tisztek leszálltak a lóról. A kastély felé jöttek, föl a tornácra. Megálltak velük szemben, hanyagul tisztelegtek. Az egyik előrelépett, mondott valamit, hangosan, kicsit dalolva, de azért erélyesen. Idegen nyelven beszélt.

Lenka Lusi nénihez fordult.

— Mit mond?

— Azt, hogy elfoglalták a falut. A kastélyt. És hogy...

— Kik ezek? — és rájuk mutatott.

— Románok.

— Oui, Oui, rumanok, rumanok, — mondták a tisztek és nevettek.

Megfordult, bement a házba. A többiek utána, némán, mind a négyen. Az ajtó nyitva maradt utánuk.

De a tisztek nem követték őket. Tanakodtak egy ideig, aztán elindultak, nevetgélve, végig a ház előtt, a magas, kövezett folyosón, a csapatukhoz.

Az egyik, aki leghátul ment, benézett az ablakon. Egyszerre megborzongott, mint aki sírboltba lép. Egy képet látott a falon, egy fehér női arcot, és az asztal körül öt merev alakot. Mintha öt halott ült volna az asztal körül, öt merev halott, egy halott ország.

Csak az arcukon lefolyó könnyek mutatták, hogy élnek.

V É G E